

OSMAN MAYATEPEK

Söyleşi
Fatih Bayhan

DEDEM ENVER PAŞA

Hayaller
Efsaneler
Gerçekler

HİÇ YAYIMLANMAMIŞ BELGE, MEKTUP VE FOTOĞRAFLARLA

DEDEM ENVER PAŞA

Osman Mayatepek
Fatih Bayhan

TİMAŐ YAYINLARI | 3769
Popüler Tarih Dizisi | 28

PROJE EDITÖRÜ
Adem Koçal

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK RESMİ
1915'te, Ermeni ressam Antranik
kemik üzerine çizmiştir.

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Őubat 2015, İstanbul

2. BASKI
Mart 2015, İstanbul

TİMAŐ YAYINLARI
Cağalođlu, Alemdar Mahallesi,
Alaykőškü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Neşe Matbaacılık A.Ő
Osmangazi Mah.
Mehmet Deniz Kopuz Cad.
No.17 3-4.Bodrum
Esenyurt/İstanbul
Telefon: (0212) 886 83 30
Matbaa Sertifika No: 22861

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
TimaŐ Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

İTHAF / 7

GİRİŞ / 9

SÜRGÜNDEN YURDA BİR HANEDAN AİLESİ / 25

AİLESİNİN DİLİNDEN ENVER PAŞA / 43

DAMAT ENVER PAŞA / 57

SARIKAMIŞ HAKİKATİ / 103

CİHAN HARBİ VE ALMAN HAYRANLIĞI MESELESİ / 125

“ÇANAKKALE GEÇİLMEZ!” DİYEN ENVER PAŞA / 143

ERMENİ TEHCİRİ VE ENVER PAŞA / 161

YURTDIŞI GÜNLERİ / 185

ENVER PAŞA-MUSTAFA KEMAL İLİŞKİSİNE DAİR / 195

BİR BAYRAM SABAHI ŞEHİT DÜŞÜYOR / 223

KAYNAKÇA / 229

İNDEKS / 231

BELGELER / 241

ALBÜM / 263

GİRİŞ

Türk kamuoyunun yakından tanıdığı, tarihçilerin hakkında farklı değerlendirmelerde bulunduğu, Osmanlı'nın kırılğan siyasi süreçlerinde rol oynayan bir isimdir Enver Paşa. Tarihçiler onu incelerken muhtelif tanımlar kullanıyor. Ancak bütün nazariyelerin ortak noktası Enver Paşa'nın vatana olan sadakatidir. Bu, su götürmez bir gerçektir. İmparatorluğun dağılma dönemine damgasını vuran İttihat ve Terakki'nin de kurucuları arasındadır.

Gençliğinden başlayarak kısa süren hayatına binlerce vaka sığdırarak aramızdan ayrılan Enver Paşa, artık tarihin konusudur. Onun attığı adımları, düşünceleri üzerinden ele alırken geçen bunca yıl sonra daha objektif bakabilme niyetindeyiz.

Onun, 41 (1881-1922) yaşında son bulan hayatına genel olarak bakarsak; 1881 yılında İstanbul'da doğuyor İsmail Enver. Soğuk Çeşme Askerî Rüştiyesi'nde öğrenim görüyor. Şevket Süreyya onun siyasete karıştığı ilk olayın Yıldız Sarayı'nda sorgulanması olduğunu yazar. Amcası Halil Bey

(Halil Paşa) ile birlikte Yıldız Sarayı'nda sorgulanır. Enver Paşa öğrencilik yıllarında Yeni Osmanlılar ve I. Meşrutiyet'in siyasi akımlarıyla yakından ilgilenmiş; Namık Kemal, Ziya Gökalp ve Mithat Paşa'dan etkilenmiştir.

Harp okulunu 1899'da piyade teğmeni olarak bitirdikten sonra, 1903'te kurmay yüzbaşı olarak harp akademisinden mezun oluyor. Selanik'teki 3. Ordu'nun emrine giriyor. 1906'da binbaşı oluyor. Ekim 1907'de Rumeli'de Osmanlı İmparatorluğu'na isyan eden eşkıyaların takibi için gönüllü olarak göreve talip oluyor, Enver Paşa'yı 1908'de padişaha karşı dağa çıkmaya sevk eden ruh bu eşkıya takibi vazifesi ile canlanmıştı denilebilir.

Enver Paşa tarih sahnesine Genç Türkler İhtilâli'nin bir yıldızı olarak 23 Temmuz 1908'de çıkar. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli rolü vardır. Makedonya genel müfettişliği ve Berlin ataşemiliterliği gibi görevlerde bulunur. 31 Mart Vakası'nda Hareket Ordusu'na katılıyor ki bu orduya katılımı onu daha farklı konuma yerleştirmiştir. İşkodra mutasarrıfı ve cephe komutanı olarak İtalyan saldırısına başarıyla karşı koyan Enver Paşa, 1912'de yarbay olur. 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki tarafından düzenlenen Bâbüâlî Baskını'na öncü olarak katılıyor. Sadrazam Kâmil Paşa'nın istifasını sağlıyor ve padişaha bizzat gidip Mahmud Şevket Paşa'yı sadrazam mevkiine getiriyor; dolayısıyla yeni kabinede görev almasının önü açılıyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı ele geçirmesinden sonra Edirne'nin kurtarılmasında önemli rol oynuyor. Bu başarısından sonra albaylığa (18 Aralık 1913) ardından da tuğgeneralliğe (5 Ocak 1914) yükselen Enver Paşa, 1914'te de Said Halim Paşa hükümetinde Harbiye

Nazırı (Savaş Bakanı) oluyor. Bilahare Şehzade Süleyman'ın kızı ile evlenerek (5 Mart 1914) saraya “Damat” oluyor. Orduda ciddi düzenlemeler yapan Harbiye Nazırı Enver Paşa, Alman modelini uyguluyor.

Enver Paşa'nın vatanseverliği ve bu topraklara olan bağlılığının yanı sıra ufkunun genişliği ve gerçeklerle bu hayallerin zaman zaman birbirine karıştığı da inkâr edilemez. Hayallerini süsleyen İran, Hindistan, Turan ve Kafkasya'ya hâkim olmak düşünceleri o günün şartlarında çok gerçekçi olmayabilir. İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinden Cemal Paşa anılarında, “Hakikati söylemek gerekirse, bu Birinci Kanal Seferi'ni yaptığımız zaman hiç kimse bu kanalın nasıl geçileceğini bilmiyordu,” der. Halbuki Enver Paşa bu görevi, 4. Ordu Kumandanlığı'nı, Cemal Paşa'ya teklif ettiğinde muhtemelen, Suriye'deki asayışı sağlayacağına ve Kanal Seferi'nde başarılı olacağına inanarak vermişti.

I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgiyle sonuçlanmasından ve Osmanlı'yı Sevr Antlaşması'na sürükleyen çöküşün ardından Kasım 1918'de Enver Paşa İttihat ve Terakki partili arkadaşlarıyla birlikte ülkeyi mecburen terk eder. Önce Odesa'ya, oradan da Berlin'e geçer; daha sonra Rusya'ya. Bu geçişleri hiç de öyle kolay olmayacaktır. İstihbarat savaşlarının açıkça görüldüğü olaylar zincirine bu süreçte şahit olacağız. Tayyareden düşen, tutuklanan, isim değiştirip kimliğini gizleyen, istihbarat elemanlarınca operasyon düzenlenerek hapisten kaçırılan olaylar zinciri bu dönemde yaşanacaktır.

Pamir Dağları eteklerinde ölmeyi göze alacak cesaretini resmî tarih kitapları yazmaz, yabancı kaynaklarda kendi-

sinden “parlak bir Türk subayı” olarak bahsedilir, ancak ne yapmıştır, neden “parlak”tır anlatılmaz.

Bolşevik Partisi ile ittifak arayışına girmiştir. Bir şekilde bağ kurduktan ve Bolşeviklerin biraz güvenini kazandıktan sonra Almanya’ya geçip oradaki sosyalistlerle bağlantı kurmak ister ve bir uçakla havalanır. Uçak Belarus üzerinde düşürülür. Enver Paşa uçaktan sağlam çıkar! Fakat hapse düşer... Almanlar Enver’i bir baskınla kurtarır.

Enver kararlıdır, Rusya’ya gidecektir! Tekrar uçağa atlar, ama uçak tekrar düşer. Enver yine kurtulur ve esir düşer. Almanlar onu bir daha kurtarır. Enver Paşa’nın bu ikinci olaydan hemen sonra yazdığı bir pusula bulunur. Pusulada kendi el yazısıyla:

- Rusya’daki sosyalistlerle ilişkiler düzeltilecek.
- Almanya’daki sosyalistlerle ilişki kurulacak.
- Almanya’ya “trenle” gidilecek!

yazmaktadır. Bu tarihî notlar Enver Paşa’nın ülkeden ayrıldıktan sonraki ana stratejisini de ele veriyor. Ancak Anadolu’daki durum oldukça farklıdır. Ülkede başlı başına bir savaş kol gezmekte ve Balkanları, Ortadoğu’yu kaybeden imparatorluk şimdi elindeki son anakarayı da kaybetmek üzeredir.

Fakat asıl ilginç görüşmelere bu dönemde şahit oluyoruz. İngiltere ile yeni Türkiye için görüşmeler yaptığını, ülkenin parçalanmaması için bazı gizli operasyonlar yürüttüğünü görüyoruz.

Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine katılmak istediysen de Mustafa Kemal bundan çekinecek ve Enver Paşa'nın Yüce Divan'da yargılanmaktan kurtardığı Kâzım Karabekir'in öncülük ettiği komisyon orduda ve halkta Enver Paşa'ya olan sevgiyi sarsacak haber ve yazılar hazırlayacaktır. Bundan dolayı yine vatanına küsmeyen bir Enver Paşa göreceğiz...

1920 yılının Eylül ayında Bakü'de Doğu Ulusları Toplantısı'na katılır ve Batum'da Türkiye Şuraları Partisi'ni kurarak Türkistan'ı kurtarma hareketi adı altında bir girişim başlatır. Enver Paşa, toplayabildiği kuvvetle, Rus kuvvetleri karşısında savaşır. Orta Asya'nın Pamir Dağları eteklerindeki Çağan Tepesi'nde vurularak şehit edildiğinde henüz 41 yaşındadır. 4 Ağustos 1922'de Tacikistan'da Çağan köyüne defnedilir. Naaşı, 1996'da İstanbul'a devlet töreniyle nakledilinceye kadar orada kalmıştır.

Enver Paşa İçin Çok Şey Yazıldı Çizildi

Şevket Süreyya Aydemir, Nevzat Kösoğlu Enver Paşa hakkında eserleri olan en önemli iki isim. İkisinin gözünden de farklı bir Enver Paşa karakteri ortaya çıktığı açık.

Aydemir'in *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa* adını verdiği eseri, Enver Paşa'nın hayatını anlattığı 3 ciltlik otobiyografik kitabıdır. Kitabın ilk cildi 1970, ikinci cildi 1971, üçüncü cildi 1972 yılında yayımlanmıştır.

Bu aslında bir otobiyografi gibi görünse de bir dönemin hikâyesidir. Aydemir, Enver Paşa'nın hayat hikâyesine 1860 yılında başlar, Enver Paşa'nın ailesi hakkında oldukça uzun bir giriş yaptıktan sonra Enver Paşa'nın hayatını anlatmaya başlar. Kitapta Makedonya'da yaşanan çatışmalar, II.

Meşrutiyet'in ilanı, II. Abdülhamid'in devrilmesi, 31 Mart Vakası, Trablusgarp, I. ve II. Balkan Savaşları, 1913 yılındaki Bâbîâli Baskını, I. Dünya Savaşı'na giriş, Doğu Cephesi'nde yaşananlar ve alınan yenilgi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucu üyelerinin yurtdışına kaçışları, Sovyet Rusya ve Kurtuluş Savaşı esnasında Türkiye ve Türkiye dışındaki Türkler ve Sosyalist hareketler incelenmiştir. Bu durum içinde yol bulmaya çalışan Enver Paşa ve ittihatçılar o dönemin koşulları altında irdelenmiş, yapılan hatalar ve başarılar üzerinde tarafsızca durulmaya çalışılmıştır. Kitap genel olarak bir devri inceler. Şüphesiz Aydemir'in büyük şansı kitabın kahramanı için de önemli bir yer tutan Azerbaycan'a kadar gidip oralarda genç yaşında bulunmuş olmasıdır. Bu yüzden eserinde resmî ideolojinin bakış açısıyla oluşturulan "muhteris" bir Enver Paşa karakteri çizmek yerine tarihsel süreçleri ele alır ve kendi politik ideolojisi çerçevesinde değerlendirmelerde bulunarak bir dönem hikâyesi oluşturur.

Ancak resmî ideolojinin bir Enver Paşa yaklaşımı vardır ve her ne kadar Mustafa Kemal Paşa, "Enver bir güneş gibi doğmuş, bir gurûb ihtişamıyla batmıştır; arasını tarihe bırakalım," dese de gelişen süreçte tarihçiler Enver Paşa'ya ideolojik yaklaşımdan geri durmamıştır.

Aynı şekilde Yeni Türkiye'nin ikinci adamı ve Enver Paşa'nın sevip güvendiği askerlerden birisi olan İsmet İnönü de onun için, "Enver Paşa ihtilâlden önce ahlak, cesaret ve kahramanlık misali olarak tanınmıştır. Enver'e en çetin kıta hizmetleri tam ve itimatla emniyet edilmiştir. Enver Paşa şahsi meziyetleriyle iyi bir asker, iyi bir subay olarak cemiyetin kusur olarak bildiği unsurlardan, insanın tasavvur edeme-

yeceği kadar nasibi olmayan bir tiptir,” tanımını yapıyor. Ama devletin resmî yaklaşımı onun askerî kahramanlığını da ahlak ve meziyetini de görmezden geliyor.

Enver Paşa hakkında kayda değer bir başka yaklaşımı kendisinden öncekileri de bertaraf ederek Nevzat Kösoğlu sergiliyor. Kösoğlu, ilk baskısı 2008’de yapılan hacimli eseri *Şehit Enver Paşa* adlı kitabında daha başından onu “şehit” olarak tanımlayarak bir nazariye ortaya koyar. Kitabının ana temasındaysa hayalcilikle suçlanan Enver Paşa’nın “idealizmi ve dava adamlığı” vurgusu öne çıkar. Enver Paşa’yı dönemin “başbuğu” olarak tanımlayan Kösoğlu:

Osmanlı’nın çöküşü de kuruluşu gibi bir destandır. Çöküşün kahramanları olan neslin bayraktarı Enver Paşa’dır. Onların varlığıyla imparatorluğun çöküşünü birlikte düşünmek şaşırtıcıdır ve haksızlık gibi görünür. Onların yürekleri dağ gibiydi; hayalleri de öyle... Asla küçük düşünmüyorlardı. Yüce devleti, ülkesi ve milletiyle kurtarmak için kendilerini ateşlere atarken, her biri imparatorluğun bir uzak köşesinde, bütün Müslüman dünyayı kurtarmayı düşünüyor ve bunun heyecanı ile sarsılıyorlardı. Büyük düşünmek, büyük rüyalar görmek büyük zamanların görüntüleridir. Oysa bunlar çöküyorlardı ve çökerken bile yüreklerindeki ve kafalarındaki büyüklükleri terk etmiyorlardı.

Sonra Anadolu’ya çekildik. Artık onları anlamak zorlaştı. İnsanlarımızda yürekler daraldı, ufuklar kapandı, araya anlamsız siyasi endişeler girdi. Erzurum’u, Sarıkamış’ı Turan zannedip Enver Paşa’yı, askerlerimizi Turan yolunda kırdırmakla suçladık. Oysa dedelerimiz Irak’ta, Filistin’de, Kafkaslar’da, Çanakkale’de vatan topraklarını savunuyor-

lardı. İngiliz ordularının buralarda ne aradıklarını sormak yerine, onların yüce makamlarını tartışmaya açtık... Enver Paşa o mübarek neslin başbuğu idi.

der. Bu açıkça Kösoğlu'nun Enver Paşa'ya yüklediği misyonun ifadesidir. Kösoğlu, "Alman hayranlığı" eleştirisinde de ayrılır, "Enver Paşa o sıralarda Alman hayranıydı. Alman ordusuna hayrandı. Henüz genç bir subayken Berlin'de ataşemiliterlik yaptı. Görevi sırasında Alman ordusunu çok yakından izledi. O dönemde de Alman ordusu, gerçekten hayran olunacak düzeydeydi. Hele Osmanlı ordusunun perişanlığı karşısında, Alman ordusunu görüp de hayran olmamak mümkün değildi. Disipliniyle ve eğitim kalitesiyle, Avrupa'da herkesin birinci sınıf olarak gördüğü bir orduydü. Bu hayranlık meselesi, Enver Paşa'nın dönemindeki subaylarımız arasında sıradan bir şeydi. Bizimkiler zaten ya Fransız ya İngiliz ya da Alman hayranıydı. Kendilerine hayranlık dönemini maalesef kaybetmişlerdi. Enver Paşa Almanların çok sevdiği bir isimdi. Hatta çok genç yaşına rağmen, Alman imparatorunun özel ilgi gösterdiği bir insandı. Peki, Enver Paşa'nın bu hayranlığı, Türkiye'yi Almanlar için tehlikeye atacak boyutta bir hayranlık mı? Bu çok saçmadır. Vatanını, devletini bu kadar çok seven bir insan, "Ben Almanları çok seviyorum," diye ülkesini tehlikeye atar mı? Bu konuşulmayacak bir şeydir. Ayrıca Enver Paşa'nın mektuplaştığı bir Alman dostu vardır. Mektuplarda ona, "Seninle biz dostuz, bu dostluğumuz hep devam edecek ama devletler arasında dostluk olmaz, bunu unutma. Devletler arasında menfaat ilişkileri vardır. Bugün Almanlarla iyiyiz, yarın kötü olabi-

liriz. Kötü olduğumuz zaman da bizim kişisel dostluğumuz devam eder ama devletlerimiz arasında bu olmaz,” diyor. Enver Paşa bu mektubu yazdığı dönemde daha 30 yaşına gelmemiş, genç bir insandır. O genç yaşında, “Devletler arasında dostluk olmaz, menfaat ilişkileri olur,” diyebilen bir kimsedir.

Tarihçi İlber Ortaylı, Enver Paşa için şöyle diyor, “Enver Paşa yetenekli bir kurmaydı. Zaten Osmanlı ordusu içinde dönemin Avrupa ordularındaki subaylarla boy ölçüşecek komutanların sayısı bir hayli fazladır. Bunlar sadece askerî bilgi değil, umumi bilgileri, yaşam tarzı ve görgüleriyle de üstün düzeydedirler. Enver Paşa da bütün kurmaylar gibi Fransızca’yı bilirdi ve 1909’da tayin edildiği Berlin askerî ataşeliği sırasında Almanca’yı iyi öğrenmişti. Berlin ve Potsdam’daki hayatı, onun Alman askerî kuvvetine olan hayranlık ve sarsılmaz güvenini artırdı.” Ortaylı, onun en çok eleştiri aldığı “Alman Hayranlığı” ve ülkenin I. Dünya Savaşı’na sokulmasındaki tavrı için de, “Savaş için acele ettiler, diplomasiyi tümüyle kullanmadılar. Almanlara fazla güvendiler,” eleştirisini yapar. Ortaylı, “İleride I. Cihan Harbi’nin gayeleri, imparatorluğun bilinen paylaşılma projeleri ve İtilaf Devletlerinin kötü niyetlerine rağmen diplomasi hemen hemen hiç denenmedi. Esasen meşruti hükümetlerin Sultan II. Abdülhamid dönemine göre en zayıf tarafı diplomasidir. Büyük devletler arasında dengeyi kollamak ve ‘kaçınılmaz’ dense bile savaşa girmeyi geciktirmek dururken, maalesef ittifakçı troyka (üçlü), İtilaf Devletlerinin reddi ve malum gemi dolandırıcılığının hemen akabinde Almanya ile aynı cephede dünya savaşına girmekte acele ettiler. Ordular hiç

hazırlıklı değildi; ilk defa Türkiye 1 milyonun üzerinde asker toplamıştı. Ülke içindeki sorunlar, Doğu Anadolu'da Ermeni isyanları, müttefik Almanya'nın teşviki ile Ermenilere karşı tehciri de birlikte getirecektir. Türkiye savaşa hazırlıksız girmesine rağmen Arabistan çöllerinden Balkan dağlarına kadar her yerde coğrafyayı çatışarak öğrenmiş, Balkan ve Trablusgarp savaşlarının trajik tecrübelerinden olgunlaşarak çıkmış bir genç subaylar sınıfı bu savaşı umulmayacak kadar başarılı bir şekilde götürmüştür. Çiftçi sınıfı, gözünü kırpmadan savaşan mektepliler, I. Cihan Savaşı'ndan önce Türk ordusunu küçümseyen İngiltere'ye çok pahalıya mâl oldu. Savaşta Türk komutan sınıfı, Almanya'nın güvenilmeyecek bir müttefik olduğunu da anladı," diyerek bu acı tecrübeyi tanımlamıştır. Kitabımızda bu konu detaylarıyla ele alındı.

Bir başka önemli konuya Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ilişkileridir. Aralarında bir rekabet olduğu ve birbirlerine tahammül edemedikleri, çoğu yerde ifade edilen bu ikilinin, aslında Manastır'da harp okulu yıllarından başlayan bir dostlukları vardı. Enver Paşa'nın hızlı yükselişi saraya damat oluşuyla devam edince aynı dönem arkadaşları arasında bir rütbe aşımından bahsedilebilir. Bu bir rekabet olarak tanımlanamaz. Zira rekabet eşitler arasındaki bir yarıştı. Enver Paşa "eşitlik" sürecini hızlıca yükselerek bozmuş; genelkurmay başkanı ve harbiye nazırı olmuştur. Ancak şu bir gerçektir ki Enver Paşa'nın orduyu ıslah ve yenileme hareketine girişmesi en başta genç kuşağın önünü açmıştır. Enver-Mustafa Kemal ilişkisini en iyi Talat Paşa'nın hatıraları anlatır. Zira ona kendisi öldüğünde orduya kimin komuta

DEDEM ENVER PAŞA

etmesini sorduklarında, “Mustafa Kemal” dediğini nakleder. Bu, aralarındaki rekabeti bir bakıma saygıyla çözen cümledir.

İlber Ortaylı, Enver Paşa ile Mustafa Kemal arasındaki farkın; Enver Paşa'nın Alman devlet erkânı önünde hazırladıkten padişahı umursamaması, Mustafa Kemal Paşa'nın ise iki tarafı da umursamaması olduğunu belirterek farklı bir açı ve yorum getiriyor. Mete Tunçay da İsmet İnönü'den rivayetle; Enver Paşa'nın, “Semerkand, Tiflis, Batum...” diye, Mustafa Kemal Paşa'nınsa, “Erzurum, Ankara, Sakarya...” diye konuştuğundan bahseder. Ufka ve reel duruma atıf yapar.

Ayrıca Enver Paşa “Enveriye” diye bir alfabe icat etmiştir ki; Arap alfabesinde bulunan sesli harfleri de yazarak sa-hihleştireceğini sandığı yazıyı iyice zor bir hale sokmuştur. Cumhuriyet kadrosunun ve Mustafa Kemal Paşa'nın Cum-huriyet ile birlikte bu konuda da Enver Paşa'ya nazaran çok daha başarılı netice aldığı kesindir.

Enver Paşa büyük düşünmüştür, muhteristir fakat iman ettiği büyük hayalleri ile takdire şayan bir komutan ve va-tanseverdir!

Nitekim Hugo Pratt efsanevi kahramanı Corto Maltese'i, Semerkand'a ta Enver Paşa'nın yanına kadar taşır ve haya-tındaki cazibe ve zenginliği hikâyesinde gayet güzel işler. Ermeni meselesi gibi çetrefilli konulara da dokunan çizgi roman *la Maison Dorée de Samarkand* Türkçeye çevrilmiştir.

Lord Kinross *Atatürk* kitabında, “Enver Paşa hakkında gözlemlere rastlayabilirsiniz. Atatürk'ün en büyük rakibi olarak karşısına çıkan, eline geçen her fırsatta önünü ka-

pamaya, terfiini geciktirmeye çalışan Enver Paşa, sonunda Mustafa Kemal'i engelleyemeyeceğini (oldukça geç de olsa) anlayabilmiş, ama bu arada I. Dünya Savaşı da kaybedilmiştir," der. Kinross açıkça rekabet dediği bu süreci aslında derinlemesine bir bakışla ve incelemeyle yapmaz.

Lord Kinross'a göre Atatürk'ün bakış açısıyla Enver Paşa'yı incelerken; onun I. Dünya Savaşı öncesinden beri var olan Alman hayranlığından, ordudaki kilit görevleri Alman subay ve generallere vermesinden, Türk ordusunun önemli bir gücünü ve cephanesini Almanya'nın Doğu Avrupa seferlerine cömertçe göndermesinden ve tabii ki Sarıkamış felaketinden bahsetmek gerekir. Atatürk'e göre aslında Enver Paşa takdir edilebilecek bazı askerî başarılar da göstermiş ancak aşırı hırslı ve hayalperest olduğundan ülkeyi çöktürmüştür.

Enver Paşa'nın en büyük yanılması olarak görülen, "I. Dünya Savaşı'na, bir koyup beş alacağız," düşüncesinin aslında kendi koşulları iyi okunduğunda bir tercih değil mecburiyet olduğu görülüyor. Bir asker bile olsa kimse bir savaşın içinde olmayı istemez. Ama bir savaş kapınıza dayanmışsa hiçbir asker o savaştan kaçamaz.

Enver Paşa bu bağlamda, "Neden ülkeyi savaşa soktu?" diye değil fakat savaştaki stratejisi bakımından tabii ki eleştirilebilir. Savaş bir mecburiyete dönüştü ama savaşın yöntemi Enver Paşa'nın kontrolündeydi. Bu konudaki bazı eleştirilere; savunulacak yerleri bırakıp sağa sola hücum ederek eldekilerden de olduğu, iyi ölçüp biçilmemiş bir harekâtla İngiltere'nin üzerine yürüyüp Mısır'ı geri almak istediği, sonunda Hintlilerin İngilizlerle yaptığı ortak bir çıkarma ile Bağdat'ı da kaybettiğidir. Uyarılara kulak asmayıp Al-

man generallerine fazlaca güvendiği, böylelikle de Suriye şehirlerinin savunmasını zayıf bıraktığı, bu sebeple kısa bir zaman içinde Halep ve Şam'ın kaybedildiği yazılır. Bu başlıklar şüphesiz ki savaş zaferle sonuçlansaydı kahramanlık hikâyeleriyle süslenerek anlatılacaktı. Ancak savaşı kaybetmek talihsizliği kahramanlık destanını çürütür. Biz de bu yüzden artık tarihin bir konusu haline gelen Enver Paşa'yı, yaşayan tek erkek torununun gözünden ve olabildiğince objektif sunmaya çalıştık. Ama sonuçta bu kitap Enver Paşa'nın ailesinin görüşlerini ihtiva eder.

1905-1906'da Selanik merkezli olarak başlayan İttihat ve Terakki yurtiçi örgütlenmesinin ilk genişleme hamlesi sırasında Manastır bölgesini örgütleyen Osmanlı subayı olarak dikkat çeker Enver Paşa. Yine Manastır'da Kâzım Karabekir'in İttihat ve Terakki'ye katılmasında önemli rol oynadığını biliyoruz. Mustafa Kemal'in cemiyetle ilişkisini sağlayan da Enver'in Manastır'daki bu çalışmalarıdır. Bu süreçte Talat Paşa'nın ve ittihatçıların merkez-i umumisinin askerler arasındaki en güvendiği isimlerden biri Enver'di. Hızla büyüyen hareketin disiplin altına alınmasında ve iktidara yürüyüşünde de önemli bir rol oynadığı biliniyor. "Hürriyetin ilanı" sürecinin Resneli Niyazi'yle birlikte iki kahramanından biri olarak tanınması ise sonraki gelişmelerin bir sonucudur. Enver Paşa kişiliğinde dönemin Türk aydını ve siyasetçisinin hemen tüm renklerini bir araya getirmesiyle de çok ilginç bir tarihsel kişilik çizer. Gerek sarayla kurduğu ilişkileri gerekse de İttihat ve Terakki'nin asker kanadının önderi olarak çizdiği portre, daha sonra Cumhuriyet döneminde etkili olan birçok önemli isim için bir tür perspektif

sağlamıştır. Neredeyse bütün önemli figürlerin Enver Paşa deneyimine bakarak kendine çeki düzen verdiğini söylesek yanlış olmaz.

Tüm bunlara rağmen bugün Enver Paşa hakkında iki temel yanlış varlığını sürdürmeye devam ediyor. Bir yandan Enver ismi etrafında atılan hamaset edebiyatına dayanan ve onu sahiplenmeyi amaçlayan nutuklar, öbür yanda da, “Vatanı Almanlara sattı” türünden bir bakış açısı. Her iki bakışı da benimsemeyen, Enver Paşa’yı yaşadığı tarihsel koşullar içinde ele almayı amaçlayan tarihçiler ve yazarlar ise ne yazık ki azınlıkta diyerek bu bahsi kapatalım.

Trablusgarp’ta İtalyanları bozguna uğratmıştır. Edirne fatihidir. Çanakkale’de başkomutan odur. Ama Sarıkamış’ın faturası ona kesilmiştir. Kâzım Karabekir hatıralarında itiraf etmeseydi; Sarıkamış hezimetiyile Enver Paşa’nın nasıl itibarsız bir askere dönüştürülmek istendiğini bilmeyecektik.

İşte Enver Paşa bunca renkli, tehlikeli ve bir o kadar da kahramanlıklarla dolu hayatında; 41 yaşında, bir bayram günü şehadet şerbetini içerek sona eriyor. Ondan geriye kalan binlerce mektup, fotoğraf, el yazısı notlar, resim ve karikatürlerle hayalleridir.

Elinizdeki kitap bir bakıma onun “tarihe mâl olmuş” şahsiyetinin torunu tarafından değerlendirilmesidir. Osman Mayatepek bugüne kadar çeşitli etkinlikler, panel ve toplantılarla Enver Paşa’ya dair düşüncelerini, elindeki belgeleri ve hatıraları paylaşarak tarihe hizmet etmiştir. Bu kitap, Enver Paşa ailesinin elinde ne varsa bir araya getirmeyi amaç edin-

DEDEM ENVER PAŞA

miŐ, âdeta müzeye dönüşen evinde, Enver Paşa'nın torunu Osman Mayatepek'le 1,5 yılı bulan bir çalışmanın ürünüdür.

Bu çalışma dolayısıyla 1,5 yılı geçirdiğim yoğun ve stresli günlerimde beni sürekli cesaretlendiren Önder Kıraç'a ve evimde bu çalışma için bir düzen kuran sevgili eşim Selma Bayhan'a teşekkür ediyorum.

Fatih BAYHAN

Ocak 2015

SÜRGÜNDEN YURDA BİR HANEDAN AİLESİ

Sayın Mayatepek, sizi Enver Paşa'nın torunu olarak tanıyoruz ama Osman Mayatepek kimdir? Bize kendinizi biraz anlatır mısınız?

Babam bir dışişleri mensubuydu ve ilk tayin olduğu yer Cenevre'ydi. Burada muavin konsolos olarak gitti. Ben de Cenevre'de 1950 senesinde doğdum. Annem, Enver Paşa'nın ikinci kızı, Türkân Mayatepek'tir. Kimya mühendisiydi. Ama babam, hariciyeci olduğundan dolayı mesleğini pek fazla icra edemedi. Yalnız merkezde iken, yani Ankara'da bulunduğu süre zarfında çocukları, gençleri çok sevdiği için mümkün olduğu kadar hocalık yaptı.

Muhtelif liselerde, mesela Ankara Koleji'nde, Tevfik Fikret'te, Fransızca, İngilizce ve Kimya öğretmenliği yaptı. Dolayısıyla onun birçok talebesini tanıdım, bilahare çoğu ile artık yaşları epey ilerlemiş olmasına rağmen, halen dostluğumuz devam etmektedir. 2 yaşındayken Paris'e taşındık ve ilk öğrendiğim lisan Fransızcadır. Çünkü dadım Fransız'dı.

Ve hayatımın ilk dört senesi İsviçre, Fransa arasında geçtiği için sadece Fransızca konuşuyordum.

Türkiye'ye döndüğümüzde biraz zorlandım. Çünkü çok az Türkçe konuşabiliyordum. Hatta arkadaşlarım benimle, "Türk müsün? Fransız mısın? Niye bizim gibi konuşmıyorsun," diyerek dalga geçiyorlardı. Bu sebepten bayağı sıkıntı çektim. İlkokul dörde kadar Ankara'da Ayşe Abla İlkokulu'nda okudum. Bilahare babam 1960 senesinde Kopenhag'a büyükelçi olarak tayin edilince orada bir Amerikan ilkokulunda okudum. Fakat 1962 senesinde maalesef okula yoğun talep olunca yabancı kontenjanı kapatıldı ve dolayısıyla bana bir okul bulmak icap etti. O zaman çok üzülmiştim, sıkılmışım ama 12 yaşında İsviçre'de yatılı okula gittim. Çok gençtim, tecrübesizdim ve benim için ilk zamanlar fevkalade zor geçti. Sonradan bu yatılı okula alıştım ve çok güzel dostluklar edindim. Bu dostluklarım hâlâ devam ediyor. Çünkü orada aile gibiydik ve hepimiz aynı ortamda büyüdük. Takriben beş sene kadar yatılı okulda kaldım. Son iki sene, babam 1967-1969 senelerinde Vatikan Büyükelçisi olduğu için Roma'da okudum. Burada mezun olduktan sonra hem üniversite hem de lisansüstü öğrenimimi Amerika'da tamamladım. Lisansımı Georgetown Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladım. Ondan sonra yine Washington D.C.'de bulunan The American University'de de işletme mastırı yaptım. Sonra bir aralık Amerika'da bir şirket kurup onunla meşgul oldum. İlk tecrübem olduğu için çok başarılı olduğum söylenemez. Onu kapatıp Ürdün'e bir Amerikan şirketinin Ortadoğu'dan sorumlu genel müdürü olarak tayin edildim ve iki sene Amman'da yaşadım.

DEDEM ENVER PAŞA

Bu arada Amman'da daha evvel de yaşamıştım. 1965-1967 senelerinde babam Amman'da büyükelçiydi. (Son büyükelçiliği de benim Georgetown'dan mezun olduğum yıl 1973'te Viyana Büyükelçiliği idi, maalesef genç yaşta, 59 yaşında Viyana'da vefat etti).

Babamla çok ilginç hatıralarım olmuştu.

Rahmetli babam kültürlü ve geniş görüşlü bir insandı. Benimle olan ilişkisi bir baba-oğuldan ziyade dost gibi idi. Bana hitaben de bana "ağacık" derdi. Bir gün Roma'da, sene 1968, bir hafif ukala adamla (Türk) bir kokteyilde rastlaştık. Ben 18 yaşındayım ve saçım uzun, giyimim de dönemin "hippy" modasına uygun renkli ve klasik çizgilerden biraz uzak. Bir ara, "Yahu Hüveyda senin şu oğlan akıllı ve terbiyeli bir çocuk ama saçını düzgün kesip, giyimine çeki düzen verse iyi olmaz mıydı?" diye buyurdu.

Babamdan cevap, "Sevgili dostum, saç uzunluğu ve giyim kuşam tarzı insanı adam etseydi, sen bile bir şey olurdu." Gülmemek için kendimi zor tuttum.

Bir de rahmetli Osman Olcay (Dışişleri Bakanı NATO Genel Sekreter Yardımcısı, BM ve NATO Daimi Temsilcisi) NATO Daimi Temsilcisi iken, genç ve kıymetli bir diplomat olan Galip Balkar yardımcısı idi. Bilahare Belgrad'a Büyükelçi olarak atanan Galip Bey (Yugoslavya) 9 Mart 1983'te ASALA tarafından düzenlenen bir silahlı saldırı sonucu şehit oldu.

NATO'daki Büyükelçiler (Daimi Delegeleler) bunun üzerine bir toplantı organize ederek Galip Bey'i hem hatırlamak hem de hakkında birkaç güzel ifadede bulunmak için bir

araya gelir. Herkes Galip Bey'in hatırası karşısında birkaç sevgi ve saygı dolu ifadeden sonra yerine oturur ve böylece gayet olgun ve düzeyli bir şekilde giderken sıra Fransız Daimi Delegatesi'ne gelir.

Galip Bey hakkında methedici birkaç cümle ve bu şekilde genç ve başarılı bir adamın hayatının sona gelmesinden ne kadar üzüntü duyduğunu belirttikten sonra maalesef Fransız meseleyi siyasi ve ortama hiçbir şekilde uygun olmayan bir boyuta çekip, ortalığı gerdiği gibi işi bir saygısızlık boyutuna kadar götürmüştür. Galip Bey'in öldürüldüğünden dolayı ne kadar üzüntülü olduğunu bildirmekle lafa giren Fransız delege "ama soykırım yaşamış olan zavallı Ermenilerin bu hareketlerinin anlayışla karşılanması vs," gibi zırvalamaya başlayınca, konuşmasını tamamlamış olan Olcay yine söz hakkı isteyip:

"Dostlar, bugün sevgili Galip'i ebedî istirahatine yolcu ederken ona saygımızı ve sevgimizi belirtmek için toplandık. Hepiniz güzel ve duygu dolu beyanatlarda bulundunuz. Ama maalesef Fransız meslektaşımız işi, yeri ve zamanı olmamasına rağmen, siyasi bir arbedeye götürdü. Mamafih kendisini dikkatle dinlemekte büyük yarar vardır çünkü terör konusunda, bir Fransız olarak, muhakkak uzmandır. Senelerce Fransa, Cezayir, Fas gibi memleketlerde büyük bir başarı ile devlet terörü uygulamıştır."

Büyük bir şaşkınlık, sıkıntı, kızgınlık atmosferinden kurtulup delegeler salondan çıkarken, Yunan daimi delegesini Osman Olcay'ın koluna girip, "Osman, Osman, herifin anasını ağlattın," demiştir.

Neyse ki karşılıklı notalar vs. sonunda iş tatlıya bağlandı. Az kalsın, şaka bir yana Fransa ile Türkiye ilişkileri bayağı gerilecekti.

Bu olay vesilesiyle babamı bir kez daha rahmetle anmak istiyorum.

Hayatımın en önemli kararlarından biri Ortadoğu'da bulunduğum dönemdir. Ve ben bu ikinci Amman döneminde bütün Ortadoğu'dan sorumlu olduğum için sürekli Ortadoğu bölgesini dolaşıyordum. 1982 senesinde George Badine adında çok saydığım ve sevdiğim bir insanla tanıştım. George Badine bana, "Tamam, Ürdün'de iyi yaşıyorsun, güzel iş yapıyorsun fakat senin memleketin Türkiye, oraya dönmeyi düşünmez misin?" dedi. O zaman pek düşünmüyordum. Ürdün'de rahattım fakat Badine çok ısrar etti.

Onun senelerdir Ankara'da süren bir problemi vardı, çözmeye yardımcı oldum. Bana ısrarları devam edince sonunda kurtulmak için acayip bir teklif verdim, "Şunu şunu kabul ederseniz bir düşünürüm," dedim. Bir de baktım 2-3 gün sonra Amman'dan New York'a first class bir bilet, çok lüks bir otelde oda rezervasyonu ve, "Ben orada olacağım, gel konuşalım," diyor. O zaman, "Herhalde çok ciddi bu adam, hakikaten beni çok istiyor," dedim. Neyse, gittik, kendisiyle görüştük, konuştuk, "Osman, biraz fazla zor şartlar öne sürmedin mi?" diye sordu, "Ben de olabilir," dedim, açıkçası pek taraftar değildim Türkiye'ye gelmeye. Bunun üzerine, "Senin istikbalin Türkiye, gel şunu bir daha gözden geçirelim. Makul bir yerde anlaşalım, buluşalım ve sen Türkiye'ye gel," dedi. Hakikaten de sonunda beni ikna etti. Netice itibariyle iyi de oldu. Çünkü rahmetli annem

Ankara'da yalnız yaşıyordu. Görüşüyorduk ama ona yakın olmak başka, her 4-5 ayda bir görüşmek bambaşka.

O görüşmenin akabinde ülkeme geldim. O zaman Badine'in yönetim kurulu başkanı olduğu büyük İngiliz şirketi Plessey'in Türkiye müdürü olarak Ankara bürosunun başındaydım, bir de aynı zamanda Badine'den dolayı Plessey'in yönetim kurulu başkanının baş danışmanı oldum. Plessey, 1982 yılında 46 bin çalışanı olan büyük bir şirketti. Badine beni o kadar beğenmişti, o kadar destek vermiş ve takdir etmişti ki yanlış hatırlamıyorsam en yüksek maaşlardan birini alıyordum. Genç bir Türk'ün bu kadar yüksek maaşla çalışması şirkette tüm şimşekleri üzerime çekti. Çünkü orada 30 sene emek sarf edenler birdenbire bakıyorlar ki 30 küsur yaşlarında üstelik yabancı bir adam gelmiş, kendilerinden çok daha büyük rağbet görüyor ve çok daha büyük maddi-manevi olanaklara sahip olabiliyor. Badine'yi maalesef çok genç yaşta, 56 yaşında kaybettik. Onun vefatıyla anladım ki artık bana bu şirkette istikbal yok. İstifa ettim ve kendi şirketimi kurmaya karar verdim.

Ondan sonra kara kara düşünmeye başladım. Kurmak kolay da iş yapmak çok kolay değil. Fakat şanslıydım, George Badine beni o kadar methetmiş ki ilk şirketi kurduğumda, bana mümessillik teklif eden iki devasa şirket kapımı çaldı. Ben onların kapısını çalmadan onlar benim kapımı çaldılar. Bir tanesi meşhur AT&T, American Telephone and Telegraph ki o zamanlar hâlâ Amerika'da tekeldi ve dünyanın en büyük telekomünikasyon şirketi idi. İkincisi de Sikorsky Helikopterleri. Onları Türkiye'ye ilk getiren ve satan bendim. Yani 1983 yılında iş hayatına böyle başladık. Yavaş

yavaş büyüdük. Hâlâ şirketim çalışmaya devam ediyor. Ama işleri biraz azalttım. Yaş kemale erince insan artık istirahat etmek istiyor.

Bu arada başımdan 2 evlilik geçti. İlk eşim Anne Amerikalıydı. Efendi, hoş ve güzel bir hanımdı. Philadelphialı iyi bir aileden geliyordu. Kökenleri meşhur Benjamin Franklin'e kadar dayanıyordu. Onun torunlarının torunuydu. Bir kardeşi de Jack Coleman, bir ara Türkiye'de de meşhurdur. Dynasty (Hanedan) adında bir dizide oynuyordu. İlk evliliğinden çocukları vardı ve onlara zaman ayırmak istiyordu, ben ise Türkiye'yle bağlarımı koparmak istemiyordum fakat onunla evli olduğum dönemde sık sık Amerika'ya gitmek mecburiyetinde kalıyordum. Dolayısıyla Türkiye'deki işlerim aksıyordu ve dostane sayılacak bir şekilde ayrıldık. Sonra ikinci eşim Neşe ile tanıştım. Çok enteresan bir tanışmadır. O zamanlar Agence France Press'in Türkiye'deki muhabirlerinden idi. Allah rahmet eylesin bir gün bir dostum akşam bana yemeğe gelecekti, dışişleri bakanlığından telefon etti, "Burada Agence France Press'in bir muhabiri var, bu hanımı da getirsem uygun mudur?" dedi. Ben de, "Elbette, gayet memnun olurum, yeni bir insanla tanışmış olurum," dedim. Geldi, baktım, zarif, hoş, akıllı bir insan. Hatta hemen masa düzenini değiştirip yanıma oturttum. Onunla sohbet ettim, gayet güzel vakit geçirdik. Ondan sonra, "Ben sizinle tekrar görüşmek isterim," dedim. "Ama nasıl olur Osman Bey? Ben nişanlıyım ve 2-3 hafta sonra evleneceğim, biraz acayip olmaz mı?" dedi. "Olmaz, hanımefendi herhalde nişanınızı bozup sonunda benimle evleneceksiniz, içimde öyle bir his var," dedim. Güldü, tabii bunu ciddiye almadı, şaka zannetti.

Neyse uzatmayalım. Sonunda hakikaten de nişan bozuldu ve 6 ay sonra biz evlendik.

Nişanı siz bozdu madınız değil mi?

Hayır, nişanı kendi isteğiyle bitirdi. Maalesef onu çok genç yaşta kaybettik. Çok üzücü bir şekilde hastalandı ve otuzlu yaşlarda vefat etti. Bir kızımız oldu; Mihrişah. Allah bana güzel bir evlat bağışladı. Son derece zarif bir kız.

Bu sırada tarihe merak sardım. Herkes roman okur, ilgi alanlarına dönük eserler okur, ben gençliğimden beri hep tarihe karşı özel bir ilgim olduğu için tarih kitapları okurum. Sırf Türk tarihi değil Dünya tarihi de okumayı çok severim. Onun dışında seyahat etmeyi çok seven bir insanım. Zaten iş icabı uzun seneler çokça seyahat ettim ama onun dışında turistik amaçlı seyahatlerde de bulundum. Yani dünyanın birçok yerini gezdim diyebilirim. Birçok ülkede; Ürdün'de, Avusturya'da, İtalya'da, Amerika'da, Danimarka'da yaşadım. Tabiri caizse şapkamı nereye asarsam orası evim olabiliyor. Ama tabii ki Türk'üm, Türk olmaktan büyük bir gurur ve mutluluk duyuyorum, o başka mesele.

Enver Paşa'nın kızı Türkân Hanım Sultan'ın oğlusunuz.

Bize biraz anneannenizi, Naciye Sultan'ı anlatır mısınız?

Anneannemi maalesef çok az tanıdım. 1952 senesinde yurda döndü, 1957'de de vefat etti. Ama o senelerde sık sık, bilhassa yaz aylarında, tatillerde yanına giderdim. Ortaköy'deki Enver Paşa Köşkü'nde oturuyordu. Şimdi orası Naciye Sultan Korusu olarak biliniyor. Hoş bir insandı, çok karakterli, biraz sert mizaçlı fakat aynı zamanda sevgi